

Gelijke kansen voor alle leerlingen

Als leraar wil je graag het goede doen voor alle leerlingen. Hoge werkdruk, grote klassen en een diverse groep leerlingen maken het soms moeilijk om alle leerlingen de hoeveelheid tijd en begeleiding te bieden die ze nodig hebben. Leraren hebben dan ook dagelijks te maken met allerlei dilemma's, bijvoorbeeld hoe zij hun tijd en aandacht eerlijk kunnen verdelen. Dit is belangrijk, onder andere in het kader van gelijke onderwijskansen en passend onderwijs voor alle leerlingen, ook voor begaafde leerlingen. In dit artikel gaan we nader in op de dilemma's die leraren ervaren in de begeleiding van begaafde leerlingen.

door Anouke Bakx, Marijke van Vijfeijken en Linda van den Bergh

Plusklassen

In sommige scholen zijn er parttime voorzieningen ingericht voor begaafde leerlingen. Er zijn veel verschillende benamingen voor dit soort voorzieningen, bijvoorbeeld 'plusklassen'. Het onderwijs in deze klassen wordt op verschillende manieren ingevuld. Zo zijn er scholen die ervoor kiezen om vooral in te steken op psycho-educatie, met aandacht voor thema's als mindset en (hoog) begaafdheid en wat daar allemaal bij komt kijken. Andere scholen zetten in op het stillen van de leerhonger met uitdagende projecten, complexe vraagstukken of het leren van een buitenlandse taal. Verder komt het ontwikkelen van de executieve functies vaak aan bod in plusklassen en ook is er aandacht voor de sociale en emotionele ontwikkeling en samenwerken. Bij vrijwel alle scholen is het ontmoeten van ontwikkelingsgelijken een belangrijk uitgangspunt. De meeste scholen hebben een combinatie van verschillende activiteiten, aansluitend bij de doelen die gesteld zijn voor het onderwijs in plusklassen. Bij sommige plusklassen is het zo dat leerlingen hier voor een lange termijn aan deel (mogen) nemen, terwijl andere voorzieningen werken met korte deelnames, een wisselende samenstelling van leerlingen en specifieke doelen per leerling. Bij (vrijwel) alle voorzieningen voor begaafde leerlingen is het uitgangspunt om aan te sluiten bij de onderwijsbehoeften en het ontwikkelpotentieel van de leerlingen.

De criteria voor deelname aan plusklassen lopen behoorlijk uiteen. Zo wordt er soms gevraagd naar de score op een intelligentietest, waarbij dan naar een bepaalde ondergrensscore wordt gekeken. Een recente discussie gaat over de 'slagboomdiagnostiek' en of het gebruik van intelligentieonderzoek al dan niet geschikt is voor dit soort beslissingen. Er zijn ook scholen die geen tests gebruiken voor deelname aan plusklassen; zij gaan bijvoorbeeld uit van observaties en (ouder)gesprekken. Ook zijn er voorzieningen waar een assessment voor is ontwikkeld. Er is op dit moment geen eenduidigheid voor toelating tot voorzieningen zoals plusklassen.

Op sommige scholen wordt nauw samengewerkt tussen de leerkracht van de reguliere groep (thuisgroep) en de plusklas. Zo kan er transfer plaatsvinden tussen de twee leeromgevingen en kan een leerling bijvoorbeeld projecten meenemen van de plusklas naar de thuisgroep. Niet op alle scholen werkt dat zo. Soms lijken het twee heel verschillende (losgekoppelde) leeromgevingen met een andere leerkracht, andere medeleerlingen, andere activiteiten en soms ook in een andere school, zonder dat er sprake is van afstemming tussen leerkrachten uit de plus- en de thuisgroep. En er zijn natuurlijk ook scholen die geen voorzieningen hebben voor begaafde leerlingen. Op deze scholen wordt er in de reguliere groep zo veel mogelijk op maat gewerkt.

Begaafdheidsdilemma

Het is voor leraren niet gemakkelijk om te bepalen hoe zij differentiëren, dus hoe zij hun tijd en aandacht kunnen verdelen over al hun leerlingen. In haar promotieonderzoek onderzocht Van Vijfeijken opvattingen van leraren over eerlijke (rechtvaardige) differentiatie in de klas. In de praktijk blijken leraren te worstelen met fundamentele ethische dilemma's rondom differentiatie. Zo ervaren ze spanning tussen het tegemoetkomen aan individuele behoeften van hoog presterende of begaafde leerlingen enerzijds en het bereiken van verplichte eindtermen voor alle leerlingen anderzijds. In dit artikel wordt ingezoomd op opvattingen van leraren over eerlijke differentiatie met betrekking tot de inzet van plusklassen voor begaafde leerlingen. Dit wordt in deze studie het begaafdheidsdilemma genoemd.

Het begaafdheidsdilemma gaat over de vraag hoe het onderwijs voor begaafde leerlingen eruit zou moeten zien. Aan de ene kant is er het idee dat er voor (hoog)begaafde leerlingen specifieke settings met gelijkgestemden moeten worden ingericht, zodat zij zich optimaal kunnen ontwikkelen. Deze kant van het dilemma benadrukt het belang van de inzet van extra middelen voor (hoog)begaafde leerlingen om zich naar hun potentie te kunnen ontwikkelen. Als er namelijk op school niet wordt tegemoetgekomen aan de specifieke onderwijsbehoeften en als (hoog)begaafde leerlingen een (te grote) mismatch ervaren, dan bestaat de kans dat zij sociaal-emotionele problemen ondervinden, gaan onderpresteren of zelfs helemaal uitvallen uit het reguliere onderwijs. Aan de andere kant is er het idee dat het aanbod voor (hoog)begaafde leerlingen zo veel mogelijk door de eigen leraar wordt verzorgd, zodat leerlingen met verschillende ontwikkelingsmogelijkheden van elkaar kunnen leren. Deze kant van het dilemma benadrukt de toegankelijkheid van (uitdagend) onderwijsaanbod voor alle leerlingen. Het blijkt dat er een behoorlijk grote groep wordt 'gemist' bij het signaleren voor wie het aanbod in een plusklas passend zou kunnen zijn. Het blijkt in de praktijk namelijk nog best lastig te zijn om goed te signaleren welke leerlingen de extra uitdaging of speciale begeleiding nodig hebben. Zo kwam uit een recente grootschalige Nederlandse studie naar voren dat jongens en kinderen met hoogopgeleide ouders eerder als (hoog)begaafd worden ingeschat dan meisjes en kinderen van minder geschoolde ouders, ook als zij beschikken over vergelijkbare cognitieve capaciteiten en motivatie. Onderpresteren blijkt vaker voor te komen bij leerlingen met laag- en middelbaar opgeleide ouders dan bij leerlingen met hoogopgeleide ouders. Dit maakt het begaafdheidsdilemma extra complex, omdat (hoog)begaafde leerlingen uit gezinnen zonder hoogopgeleide ouders meer risico lopen dat zij hun ontwikkelpotentieel niet optimaal kunnen ontplooiën.

Onderzoek naar het begaafdheidsdilemma onder leraren

In het hier beschreven onderzoek is gekeken naar opvattingen van leraren over het begaafdheidsdilemma en is gekeken naar hoe leraren hier in hun praktijk mee omgaan. Dit onderzoek maakte deel uit van een groter onderzoek, maar beperkt zich in dit artikel tot het begaafdheidsdilemma.

In totaal namen er zestien leraren deel aan individuele interviews. Hierin werd gevraagd naar het begaafdheidsdilemma door in te zoomen op plusklassen. Het interview startte met het voorlezen van de tekst uit het kader hieronder. Vervolgens werden er vragen gesteld zoals: Wat is jouw mening over dit vraagstuk? Is het wel of niet noodzakelijk om een plusklas voor begaafde leerlingen in te richten en waarom? Hier werd verder op doorgevraagd om meer inzicht te krijgen in de ervaringen en opvattingen van de leraren met betrekking tot dit dilemma. Er werd niet specifiek gevraagd naar doelstellingen van plusklassen.

Introductietekst als start van het interview (letterlijk voorgelezen)

In elke klas zijn er verschillen tussen leerlingen wat betreft de cognitieve prestaties in de klas. Er zijn leerlingen die, ten opzichte van het gemiddelde, lage prestaties hebben en leerlingen met hoge prestaties. De afgelopen jaren zijn er steeds meer scholen in het basisonderwijs die een extra aanbod hebben voor begaafde leerlingen, bijvoorbeeld door het inzetten van een plusklas of een Leonardogroep. Voorstanders vinden plusklassen noodzakelijk om goed aan te kunnen sluiten op de leerbehoeften van begaafde leerlingen. Zij vinden dat plusklassen eraan bijdragen dat talenten volledig worden benut en onderpresteren wordt voorkomen. Tegenstanders van plusklassen vinden het onwenselijk dat begaafde leerlingen als een 'aparte groep' worden neergezet en gescheiden les krijgen van leerlingen met minder capaciteiten of aanleg. Zij benadrukken vooral het belang van samen leren. Daarnaast beschouwen zij het als onrechtvaardig of kansenongelijk dat sommige leerlingen een onderwijsaanbod krijgen dat niet toegankelijk is voor alle leerlingen.

Bevindingen

De geïnterviewde leraren herkenden dit dilemma allemaal. De meeste leraren gaven aan dat zij het belangrijk vinden dat ook (hoog)begaafde leerlingen onderwijs krijgen dat goed aansluit op hun onderwijsbehoeften. Over wat het precies inhoudt en hoe dit onderwijs eruit zou moeten zien, liepen de meningen uiteen. Op de scholen

van vrijwel alle geïnterviewde leraren was er een extra onderwijsvoorziening voor (hoog)begaafde leerlingen voor één of twee dagdelen per week. Daarnaast gaven de leraren aan dat begaafde leerlingen ook in de (thuis)groep aan opdrachten vanuit de plusklas kunnen werken en dat het reguliere programma compact wordt aangeboden, soms ook met extra verrijking erbij.

Uit de interviews kwamen vier thema's naar voren:

- (1) verschillende meningen over het aanbod in plusklassen;
- (2) complexiteit bij criteria voor wie plusklassen het meest geschikt zijn;
- (3) contact met ontwikkelingsgelijken; en
- (4) effect op leerlingen als zij wel of niet naar een plusklas gaan.

(1) Verschillende meningen over het aanbod in plusklassen:

De geïnterviewde leraren plaatsten (persoonlijke) kanttekeningen bij het onderwijsaanbod in de plusklas. Zo werd er volgens de leraren veel aandacht besteed aan executieve vaardigheden, het leren leren, hogere orde denken, onderzoekend leren en/of het leren stellen van doelen. Leraren gaven aan dat deze aspecten van belang zijn, maar dat ook andere leerlingen hier waarschijnlijk baat bij zouden hebben. Zo gaf een leerkracht aan: 'Maar dan heb je het echt over executieve functies. Hoe leer ik plannen, hoe kan ik mezelf verbeteren in het onderzoeken, hoe ga ik mezelf ontwikkelen, hoe ga ik daar structuur in aanbrengen. Dat zijn allemaal dingen die die kinderen krijgen, terwijl andere kinderen daar misschien ook wel behoefte aan hebben. Of zeker wel behoefte aan hebben en zich daarin ook zouden moeten kunnen ontwikkelen.' Een ander punt dat naar voren kwam over het aanbod ging over verwachtingen van de leraar. Zo gaven sommige leraren aan dat zij hadden verwacht dat leerlingen in een plusklas meer en verdiepende kennis op zouden mogen doen om hun zogenoemde 'leerhonger' te stillen. Een van de leraren lichtte dit als volgt toe: 'Ik zou het juist voor deze kinderen een verrijking vinden, ga dan eens in de diepte in over een bepaald onderwerp, over het universum of de Romeinen, en dan echt complex, en waar je dan echt wat verder op doorgaat. Ik denk dat deze kinderen juist smachten naar verdieping in kennis.'

(2) Complexiteit bij criteria voor wie plusklassen het meest geschikt zijn:

De leerkrachten benoemden een punt dat nauw samenhangt met het differentiatiedilemma, namelijk de criteria voor toegang tot plusklasonderwijs. Leraren gaven daarbij aan dat ook sommige leerlingen die niet geselecteerd zijn soms wel de motivatie en misschien ook de capaciteiten hebben om naar de plusklas te gaan. Zo gaf een leerkracht het volgende aan: 'Er zit natuurlijk een

selectie vooraf. Dat is ook heel goed, want dat zijn ook de kinderen die makkelijk een les kunnen missen en die ook echt niet lager gaan scoren omdat ze toevallig die taalles niet hebben gehad. Aan de andere kant denk ik dat er ook een hoop leerlingen in mijn klas zitten die niet als hoogbegaafd bestempeld zijn, maar die wel heel slim zijn en die dat superleuk zouden vinden en dat ook heel goed zouden kunnen gebruiken, omdat je ze daarmee ook naar een hoger niveau tilt.' Leraren lijken soms te worstelen met de vraag of het rechtvaardig is om een selecte groep leerlingen een bepaald onderwijsaanbod aan te bieden.

(3) Contact met ontwikkelingsgelijken:

Sommige leraren benoemden dat ideaal gezien (hoog)begaafde leerlingen in de eigen groep voldoende uitdaging zouden moeten krijgen. Deze leraren voegden daar aan toe dat dit in de praktijk nog erg moeilijk is door de grote verschillen in de groep. Tegelijkertijd benoemden leraren dat een plusklas van belang kan zijn, omdat (hoog)begaafde leerlingen hierin leerlingen kunnen ontmoeten die op hen lijken. Hier werden verschillende namen aan gegeven zoals gelijkgestemden, gelijkgezinden, ontwikkelingsgelijken of 'anders denkenden'. Dat zou ook kunnen impliceren dat er een minder grote noodzaak voor een plusklas kan zijn als er meerdere begaafde leerlingen in de klas zitten. Deze gedachtegang wordt geïllustreerd door de volgende quote van een van de leraren: 'De leerlingen bij ons op school komen beter tot hun recht in hun gewone klas, omdat er meerdere begaafde leerlingen zijn. Dus leerlingen ontmoeten "soortgenoten", denk ik. Dat neemt niet weg dat op scholen waar maar een of twee begaafde kinderen zitten, ik me wel kan voorstellen dat het voor hen prettig is om af en toe naar een andere plek te gaan waar ze die uitdaging krijgen.'

(4) Effect op leerlingen als zij wel of niet naar een plusklas gaan:

De participerende leraren gaven aan dat het hebben van een plusvoorziening in een school effect heeft op leerlingen. Zo werden er verschillende namen gebruikt voor de plusklas, zoals 'dolfijnklas' of 'ploeterklas'. Een leraar vertelde dat het woord 'plusklas' niet werd gebruikt om geen nadruk te leggen op het feit dat daar leerlingen naartoe gaan die goed zijn in leren, al hebben de leerlingen dat vaak wel in de gaten. Een leerkracht verwoordde het als volgt: 'Plusklas is dan weer zo van, jullie zijn beter dan de rest. En dat willen ze dan ook niet, maar een echt goede naam hebben we er niet voor gevonden. Maar ja, de hele klas weet wel dat dat hele slimme leerlingen zijn en dat ze daardoor onderhand de hele maandag niet in de klas zijn. Dat snapt iedereen wel.' Leraren zijn zich bewust van het signaal naar andere leerlingen die niet zijn geselecteerd voor de plusklas.

Overdenkingen

De kern van het dilemma leek neer te komen op het vinden van een balans in het streven naar gelijke kansen enerzijds en het voorzien in de behoeften van (hoog)begaafde leerlingen anderzijds. Uit de interviews kwam een gevarieerd beeld naar voren van hoe leerkrachten staan ten opzichte van het begaafdheidsdilemma.

Mogelijk zou er (opnieuw) kunnen worden nagedacht over de doelstellingen van plusklassen. Daar is in dit onderzoek niet specifiek naar gevraagd. Wanneer er vanuit de school (of het bestuur) plusvoorzieningen worden ingericht met heldere doelstellingen, kunnen daarbij verschillende punten worden meegenomen, zoals voor wie zo'n voorziening geschikt is en welk aanbod het meest passend zou zijn en of een plusklas daar het meest geschikte middel voor is. Zo bestaan er scholen die met name insteken op welbevinden van (hoog)begaafde leerlingen en het contact met ontwikkelingsgelijken. Ook zijn er plusklassen met een meer orthopedagogische insteek, waar leerlingen naartoe gaan die tegen (grote) moeilijkheden aanlopen. Het doet iets met leerlingen als zij wel of niet naar een plusklas gaan. Leerlingen hebben namelijk een natuurlijke neiging om zichzelf met anderen te vergelijken en zo spelen klasgenoten bijvoorbeeld een belangrijke rol in hoe competent leerlingen zich voelen. Uit een recente Nederlandse studie bleek dat plusklasleerlingen zich competentier frustratie ervoeren in de plusklas dan in de reguliere klas en dat deelname aan de plusklas kan bijdragen aan een positiever zelfbeeld. Aan de andere kant is het ook zo dat het leerlingen ook wat doet als zij niet naar een plusklas mogen.

Elke leraar wil graag het beste doen voor de leerlingen, ook voor (hoog)begaafde leerlingen. Niet altijd is duidelijk wat het beste past om tegemoet te komen aan de onderwijsbehoeften en ontwikkelingsmogelijkheden van (hoog)begaafde leerlingen. Zo zouden leerlingen zelf betrokken kunnen worden in wat passend zou kunnen zijn voor hen en in welke vorm. Ook zou meer kunnen worden gekeken naar wat er bekend is vanuit de wetenschap om meer gebruik te kunnen maken van inzichten over 'wat werkt voor (hoog)begaafde leerlingen' om zo evidence-informed een (plusklas)curriculum te kunnen ontwerpen en na te kunnen gaan bij welke leerlingen dat het beste past. Als zo'n curriculum voor alle leerlingen beschikbaar zou zijn, zou dat een mooie stap naar gelijke(re) kansen kunnen zijn. Ideaal gezien zouden mogelijk alle leeractiviteiten *altijd* voor *alle* leerlingen beschikbaar moeten zijn, inclusief de meer uitdagende activiteiten. Dat zou aansluiten bij het streven van leerkrachten om ook in de klas zo goed mogelijk aan te sluiten bij de onderwijsbehoeften van alle leerlingen. Niet alle leerlingen

zullen de uitdagende activiteiten kiezen, maar er is dan niet vooraf bepaald dat deze activiteiten 'ongeschikt' of 'onbereikbaar' voor hen zijn. Zo wordt er mogelijk een (tussen)oplossing geboden in het differentiatiedilemma.

Samenvattend kan worden gesteld dat het bieden van gelijke onderwijskansen en het bieden van passend onderwijs aan begaafde leerlingen in de reguliere klas een complexe uitdaging is. Groepsgewijs onderwijs is compromissen sluiten en een balans vinden tussen maximaal wenselijk versus maximaal haalbaar. ■

Bronnen zijn terug te vinden via www.248media.nl

Anouke Bakx is lector Goed leraarschap, goed leiderschap bij Fontys HKE en bijzonder hoogleraar Begaafdheid aan de Radboud Universiteit. Ze

richt zich op docentprofessionalisering op het terrein van passend onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen. Anouke is initiatiefnemer van de POINT-werkplaatsen, medeoprichter van het wetenschappelijk expertisecentrum Radboud Talent in Ontwikkeling (RATiO) en bestuurslid bij het National Talent Centre of the Netherlands.

Marijke van Vijfeijken is senior onderzoeker, onderzoeksteam Kwaliteiten van Leraren van Academie Educatie aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

(HAN). Ze is onlangs gepromoveerd op het onderwerp 'attitude en agency van basisschoolleraars met betrekking tot sociale rechtvaardigheid, eerlijke differentiatie en gelijke onderwijskansen'. Naast onderzoeker is Marijke docent onderwijs en samenleving bij MOVEL (Master Ontwerpen van Eigentijds Leren).

Linda van den Bergh is lector Waarderen van Diversiteit bij Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg. Ze richt zich op professionalisering

van onderwijsprofessionals op het gebied van diversiteit, kansengelijkheid en inclusie. Daarnaast is Linda docent en voorzitter van de curriculumcommissie van de master Educational Needs.